

על השתלת כליות*

חלק א'

שאלה: עמדתי ואחבונן בישראל אחד שהיתה לו רק כליה אחת. אחר כמה שנים נחקלקלה גם כליה זאת, והוא יושב עתה בבית החולים ומצפה לרחמי שמים. ויהי היום והנה מצאו הרופאים אחד ממשפחת החולה, שהתנדב מרצונו הטוב לתת כליה אחת משלו ולהשתילה בגופו של החולה. אחר ביצוע הניתוח, עמדתי לשאול נפשי, אם כך היא שורת הדין, ומעשה "הנודב" כדין היה, ויפה עשה שהציל את חברו מסכנת מות.

תשובה

א.

ונסתפקתי בזה, היות וראיתי שלפי עדות הרופאים הסרת הכליה והשתלתה בגוף אחר הוא ניחוח קשה לשני הצדדים, והנותן מכניס עצמו אף הוא בספק סכנה. — אי לזאת, חוזר אני ושואל אם הדין של "לא תעמוד על דם רעך" הוא עד כדי כך, שחייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי שיציל חברו.

ואחר העיון ראיתי לרבינו הרמב"ם שכתב בפ"א מהלכות רוצח (דין יד): "כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך. וכן הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכר אחרים להצילו ולא הציל או ששמע עובדי כוכבים וכו' העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך..." ע"כ. וכתב על זה מר"ן בכסף משנה — "וכתב הגהת מיימון עבר על לא תעמוד על דם רעך. בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב עכ"ל. ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי, והוא ספק. ע"כ, עיי"ש. למדנו עכ"פ לעניננו שחייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה, וא"כ בני"ד נמי מה שעשה "הנודב" כדין עשה, ומצוה קעביר.

אך הנה ידוע דדרכו בקודש של רבינו הרמב"ם הוא לסמוך על הירושלמי, וכאן השמיט הלכה זו ולא הביאה להלכה, שמע מינה דלא סבירא ליה הכי. ואדרכה מלשונו שכתב — "כל היכול להציל" נראה בעליל, דדוקא אם "יכול" הא לאו הכי אינו

(*) לשאלה הנידונה ישלע"ד עוד, נוסף על המובא בזה, עיי' הרהמ"ח שליט"א, בספרים: מנחת חינוך מצ' רל"ז וס"י תכ"ה; משפט כהן ת"ש קמ"ב—קמ"ד. שבט מיהודה בשער א' וב', הרשי"ז "לאור ההלכה" במאמר "המלחמה" ס"א, וכן ב"עמוד הימיני" בס"י י"ד וס"י ט"ז. וכן המאמר "מבצע יונתן" — שבילין תשל"ו מהח"מ. העורך.

חייב, ועוד, המדקדק היטיב בלשונו וראה שרבינו שינה מלשון הברייתא השנויה בסנהדרין (דף ע"ג) — שהרי שם איתא "מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר או חיה גורתו או ליסטים באים עליו שהוא חייב להציל ת"ל לא תעמוד על דם רעך", ע"כ. הרי לפניך שכתב — "כל היכול להציל" ולא כתב — "שהוא חייב להציל". שמע מינה דדברי הירושלמי אינם להלכה.

עוד יראה המתבונן שגם הרי"ף ז"ל לא הביא דברי הירושלמי רק את הברייתא הנ"ל השנויה בסנהדרין. ושם אחרי שהביא הברייתא כתב — "ולא מיבעיא אצוליה בנפשיה אלא מיטרח ואגיר ואגירי נמי חייב". וכתב על זה רש"י (המיוחס אליו) וזה לשונות — אצולי — "להצילו בעצמו אם יכול". הרי הדגיש שוב כדברינו דדוקא אם י יכול, אבל להכניס עצמו בספק סכנה אינו חייב.

שוב וראיתי דגם רבינו המאירי הכי סובר בסנהדרין (דף ע"ג) — וזה לשונו — מי שראה חבירו טובע בנהר, או חיה גורתו או ליסטים באים עליו חייב להשתדל בהצלתו. ולא סוף דבר בעצמו אם הוא יכול בלא סכנה, שהרי על אבידת ממונו חייב, על אבידת גופו לא כל שכן. עכ"ד. הרי מבואר בדבריו בעליל, דדוקא אם יכול להציל בלא סכנה לעצמו.

שבתי וראיתי להרא"ש ז"ל בפרק שמיני שפסק דהניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא. אך גם הוא לא שת לבו להביא דברי הירושלמי. ע"ש.

ב.

אחר כל אלה אסורה נא ואראה דעת מר"ן הש"ע, שקבלנו עלינו הוראותיו. וראיתי לו בחשדן משפט סימן תכ"ו. שציטט דברי הרמב"ם אות באות, ולפיכך נראה מדבריו שגם הוא דעו ז"ל דוקא אם "יכול להציל", ולא חש לדברי הירושלמי, אעפ"י שהביאם בכסף משנה ובספרו הבי"ד (ד"ה ומ"ש בשם הרמב"ם). ועוד, ואתה תחזה להרב סמ"ע שם אות ב' שכתב דהיינו טעמא דמר"ן ומור"ם שהשמיטו דברי הירושלמי, דמאחר שהרי"ף הרמב"ם, הרא"ש והטור השמיטוהו בפסקיהן, משום הכי גם הם השמיטוהו. אמור מעתה מאחר דהכי היא דעת מר"ן והפוסקים א"כ בנדון דידן נמי שהנתן הכניס עצמו לספק סכנה, שלא כדין עשה.¹

1) ושוב וצופה הייתי להב"ח שכתב על הא דכתב הטור — "הרואה את חבירו טובע בנהר או שלסטין באים עליו חייב להצילו בין בגופו בין בממונו. ומיהו אם יש לו ממון להציל עצמו חייב לשלם לזה. והרמב"ם כתב הרואה שחבירו טובע בנהר או שלסטין באים עליו ויכול להצילו או שישכור אחרים להצילו וכי. ועל זה כתב הב"ח — וזה לשונו — נראה דלפי שמשלשון הברייתא משמע דחייב להצילו אפילו אינו ברור לו שיוכל להצילו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצילו. אבל הרמב"ם כתב ויכול להצילו וכו' דמשמע דדוקא בדאין ספק שיוכל להצילו אבל אינו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצלת חבירו לכך אמר והרמב"ם כתב וכו', כנראה שחולק על מ"ש תחלה עכ"ל. ובמחילה מכבוד תורתו אין דבריו מוכרחים, דבכגון דא היה לו להטור להשמיענו ולא לסתום דבריו כי לא דבר ריק הוא. ועוד לדברי הב"ח, היה לו להטור להביא ראייה לדבריו מהירושלמי, לכן נראה לענ"ד, דאין כאן מחלוקת אלא משום שהרמב"ם הרחיב את דין "לא תעמוד" והיינו שהוסיף: או ששמע שאנסים מחשבים וכו' או שידע באנס שהוא קובל על חבירו וכו', לכן נקט הטור לשון "והרמב"ם" כתב וחו לא מיד. וכן מצאתי בפירוש שם בדברי מר"ן בכ"י ע"ש ודו"ק. ועוד אם באת

שוב וחבט עיני בשורי להרב"ז (דפוס הרצים) סימן אלף נב' (או ח"ג תרכ"ז), — וזה לשונו הצריך לענינו: שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבריך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת. והראיה מדאמרינן בע"ז חש בעיניו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא משום דשורייני דעינא בלבא תליא. משמע הא אבר אחר לא, והשתא יבוא הגדון מק"ו ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פיקוח נפש, אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פיקוח נפש. ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה.

תשובה. זו מדת חסידות, אבל לדידן יש תושבה, מה לסכנת אבר דשבת שכן אונס דאתי משמיא, ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת. אבל שיביא הוא האונס עליו מפני חבריו, לא שמענו, ותו, דילמא ע"י חתיכת אבר, אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו, שמא יצא ממנו דם הרבה וימות. ומאי חזית דדם חבריו סומק טפי דילמא דמא ידידיה סומק טפי. ואני ראיתי אחד שמת ע"י שטרטו את אזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כ"כ עד שמת והרי אין לך באדם אבר קל כאוזן, וכ"ש אם יחתכו אותו וכו'. ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא, ואין יעלה על דעתנו שניגח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבריו. הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות. ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה. עכ"ד.

לומר דיש מחלוקת בין הרמב"ם הטור א"כ ניתן לומר דמחלוקתם היא בזה הטור סבירא ליה כדעת אביו הרא"ש דאם יש ממון לניצול חייב לשלם למציל. ועל זה סיים הטור, והרמב"ם כתב הרואה שחבירו טובע וכו'... רצה לומר דכיון ד'מלא תעמוד למדנו שחייב המציל לשכור אחרים ולהצילו כדאיתא בסנהדרין, א"כ כיון דעליו רמיא המצוה, אין הניצול חייב לשלם להמציל. ומשום זה אחר שכתב הטור — "ומיהו אם יש לו ממון להציל עצמו חייב לשלם לזה" — כתב על זה — והרמב"ם כתב הרואה וכו' להודיענו שמדברי הרמב"ם נראה שחולק על דעת אביו הרא"ש. ודו"ק. ואל תשיבני מהא דפסק רבינו בהלכות חובל ומוזיק פ"ח ב' דאם "המוסר נשא ונתן ביד אע"פ שהוא אנוס חייב לשלם שהמציל עצמו בממון חבריו חייב לשלם. וכן פסק שם דין י"ג "נרדף ששבר כלים של רודף פטור לא יהיה ממנו חביב מגופו. ואם שבר כלים אחרים חייב שהמציל עצמו בממון חבריו חייב" — דמאן נראה שסובר רבינו כהרא"ש שהניצול חייב לשלם למציל דאין אדם מחויב להציל נפשו חבריו בממונו. — זה אינו דשאני הכא דראה חברו טובע בים וכו' — והכל "תלוי בראיה", דמאותה שעה חל עליו החיוב להציל מדין 'לא תעמוד', הן בגופו הן בממונו. וכיון דחייב להציל אינו חייב לשלם, אם לא ממדת חסידות, שלא יהיה חברו נפסד. משא"כ בנרדף ששבר כלים של אחרים דמסתמא לא היו בעלים רואים כדי שיתחייבו מדין לא תעמוד. ובזה דוקא הוא דחייב לשלם. ולפי זה אין ראייה להרא"ש דהניצול חייב לשלם מהא דנרדף ששבר כלים של אחרים. ע"ש. ובזה יובן דברי רבינו, דאעפ"י שכתב בהלכות חובל ומוזיק שהמציל עצמו בממון חבריו חייב לשלם, בראה חברו טובע בים לא כתב כלום. וזה מדוקדק מלשונו שכתב — "הרואה את חברו וכו' או ששמע שאנסים וכו' או שידע באנס וכו'". דמזה נראה בעליל דדוקא שראה או ששמע או שידע אז החיוב חל עליו להציל. ודו"ק. ועיין עוד בשדי תמד ח"א (מערכת האלף דף 14 אות טז') שהביא דברי רש"י בב"ק דף ס' ע"ב ד"ה וצילה. ועיין עוד בדברי רבינו המאירי, שכתב בסנהדרין עג' — "וחבירו פורע לו מן הדין" — דמשמע דסובר כדעת הרא"ש. והרב מל"מ בפרשת דרכים דרוש יט' ד"ה סימנין בענין להציל עצמו מסכנה בממון חבריו. ראה שם כל הענין באורך.

(א) דרושת הדין הוא, שאין לאדם להכניס עצמו אפילו בדבר שאין בו ספק סכנה כלל, להצלת חבריו. שהרי כתב דאולי עלידי חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמה יצא ממנו דם הרבה וימות.

(ב) למדנו לעניננו דבנ"ד, דיש ספק סכנת נפשות בהסרת הכוליה, אסור לו לעשות כן, שספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה. וגם הרב השואל מסכים לזה ולא שאל אלא באבר שאין הנשמה תלויה בו.

ד.

אכן הוספתי להביט להגאון פתחי תשובה (י"ר סימן קנ"ז סקט"ו) בשם מהר"ם ריקאנטי ז"ל דאם אמר השר לישראל הנח לי לקצוץ אבר אחד שאינך מת ממנו וכו'. עיין תשובת הרדב"ח ח"ג סימן תרכ"ה (טעות הדפוס וצ"ל תרכ"ז, או אלף נב. בדפוס הרצים) שנשאל על ענין זה (וכבר הבאתי לעיל דברי הרדב"ז) וכו'. ועיין בספר אגודת אזור דף ג' ובהשמטות לדף ל"ח, ובסוף הספר מה שכתב בוה. ועיין בתשובת יד אליהו סימן מג' עכ"ד. והנה אין שני הספרים האחרונים תחת ידי לעיין בהם, אך מדברי מהר"ם ריקאנטי מבואר דבהסרת אבר שאין הנשמה תלויה בו, אעפ"י שיש בו צער, חייב הוא מדינא ולא רק ממדת חסידות.

ושוב, צופה הייתי להגאון יד אברהם (שם בסימן קנ"ז) שכתב בסוף דבריו — "ועיי בבאר היטב דאם אמר אחד הנח לי לקצץ אחד מאברייך, ואם לאו אמית את חברייך, דחייב להניח שיקוץ לו אבר אחד. עיין בחיבורי להרמב"ם פכ"א הלכה יא' מהלכות אישות שהוכחתי להיפך, דאינו מחויב להניח לקצוץ לו אפילו אבר שלא ימות ממנו ע"כ ע"ש. וכוונתו מבוארת, מהא דפסק רבינו שם (בענין אשה מעוברת): "פסקו לה מזונות הראויות לה, והרי היא מתאוה לאכול יותר, או לאכול מאכלות אחרות מפני החולי התאוה שיש לה בבטנה, הרי זו אוכלת משלה כל מה שתרצה, ואין יכול לעכב ולומר שאם תאכל יותר מדאי, או תאכל מאכלים רעים ימות הולד, מפני שצער גופה קודם", ע"כ. יוצא מפורש מדברי רבינו, דצער דידה עדיף אפילו כשיש חשש סכנה הולד, וא"כ הוא הדין דאין אדם חייב לצער עצמו בקציצת אבר, ואפילו שאין הנשמה תלויה בו מפני הצלת חבריו. ולכאורה זו ראייה נכונה לדעת הרדב"ז, דאינו חייב מדינא אלא ממדת חסידות, ודלא כמהר"ם ריקאנטי ז"ל. (אך עיין בדברינו להלן דיש לדחות ראייתו).

ה.

הן אמת דלולי דמסתפינא הייתי אומר פירוש אחר בדברי רבינו. ותחילה נקדים מה שפסק מר"ן (אבן העזר סימן פ' יב'): "פסקו לה מזונות הראוים לה, והרי היא מתאוה לאכול יותר וכו', יש מי שאומר שאין הבעל יכול לעכב מפני סכנת הולד, שצער גופה קודם. ויש מי שאומר שיכול לעכב". ע"כ. והנה דעת מי שאומר היא ודאי דעת הר"ן (עיין במר"ן שם בכסף משנה) והטור שהקשו על רבינו מהא דתניא במסכת כתובות דף ס' פסקה קימעא אוכלת הרבה, ולא תאכל דברים הרעים לחלב. ע"ש.

והיינו אעפ"י דיש לה צער לא תאכל עמו דברים הרעים. והרב המגיד שם פירש לדעת רבינו דמה שאמרו לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב, היינו דוקא "באינה מצטערת על אותן דברים. אבל במצטערת עליהן ודאי צערה קודם שחייה קודמין" ע"כ ע"ש. ואיני זוכה להבין דמה בכך שהיא מצטערת, היעלה על לב אדם לומר דמשום צער לחוד לא תצטור ברוחה מפני סכנה הולד? ועוד לפי דעת מר"ן שסובר שיש כאן מתלוקת, במה חולקים? וכן ראיתי שהעיר בצדק הרב חלקת מחוקק בסקכ"ב — "אם לולד ספק סכנה ולה אין סכנה רק צער מהי תיתי דמכח צער תסתכן הולד. ואם גם לה סכנה, לא ידעתי מי שחולק על זה דחייה קודמין" ע"כ.

והנה הבית שמואל שם סקט"ו חירץ — "ואפשר לומר אע"ג דמגיע לולד ספק סכנה מ"מ מותרת לאכול כמה שאיתא בש"ס נדרים פ' כביסתן וחיי אחרים כביסתן קודמת, אע"ג דאינו אלא צער, מיהו שם רבי יוסי ס"ל כן ורבנן פליגי על זה וסבירא להו חיי אחרים קודמין. ומנא ליה לרמב"ם לפסוק כרבי יוסי, ע"כ. ודבריו דחוקים וכדהרגיש הוא עצמו. ועוד, אדקשיא ליה על הרמב"ם פ' תיקשי ליה דרבי יוסי, דמאי סבר, ולמה נאבד חיי אחרים הנמצאים בסכנה ודאית מפני צער לבד?

ו.

לכן נראה לע"ד לפרש דרבינו ז"ל רוח אחרת עמו. והוא דמרוכב חכמתו בתורת הרפואה ידע דמה שאמרו "פסקו לה קימעא" — היינו מזונות הראויות לה כדי שביעה. (השווה שם כסף משנה ובבית יוסף) אך אם היא מתאוה לאכול הרבה יותר מהשיעור הראוי לבני אדם הבריאים, סימן הוא, שיש "חולי התאוה" בבטנה. וחולי זה אין לו גבול, דמרוכב התאוה מושך את האדם לאכול אפילו מאכלים הרעים. ואם לא נמלא את רצונה בזה, אין בזה רק ענין של צער גרידא, אלא "חולי" זה עלול להביאה לידי "ספק סכנה". ולכן נאמן רבינו לשיטתו דאין לה לצער עצמה להכניס נפשה בספק סכנה מפני סכנת הולד, דחייה קודמין. ומעתה מה שאמרו חז"ל "לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב" — היינו באינלה "חולי התאוה" אטבל ביש חולי כזה, אין ביד הבעל לעכב, דספק דידה עדיף. וכל זה דקדק רבינו ממה שאמרו חז"ל "אוכלת הרבה", שלדעתו ז"ל הוא חולי גדול, וכדכתבנו.

וכל מעיין המדקדק בעין יפה בדברי רבינו, יראה דלשונו מוכיח הכי, דאי לא תימא הכי, מה הוצרך רבינו להאריך בדבר שפתים, בדברים שלא נזכרו בגמרא, באומרו "או לאכול מאכלות אחרות מפני חולי התאוה שיש בבטנה" וכו'. אלא הוא הדבר אשר דברתי, דרבינו מפרש "דאוכלת הרבה" היינו יותר מהשיעור הראוי לבני אדם הבריאים, ולכן זהו סימן שיש כאן ענין של חולי, ובעצירת מאכלים תבוא לידי חשש סכנה.

ובזה מדוקדק עוד מה שכתב רבינו "ימות הולד" ולא כתב "שמא" ימות הולד אלא היינו טעמא, דרבינו סבירא ליה שאפילו אם ברור לנו שימות הולד, אם תאכל מאכלים אלו, אפילו הכי ספק דידה עדיף מודאי של הולד. והוא נכון. ומעתה מה שכתב מר"ן "ויש מי שאומר שיכול לעכב" — לולי דמסתפינא מקדשותו ומגדולת תורתו, הייתי אומר שאין כאן מחלוקת, וגם רבינו הרמב"ם מודה

דאם יש רק צער לחוד, ודאי שהבעל יכול לעכב. אלא שרבינו איירי בספק² סכנה לאם וכדביארנו. ומכאן עוד ראייה דרבינו לא סבירא ליה כהירושלמי שהבאנו לעיל, דסבר דחייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה.

חלק ב'

א.

אחר כל אלה, נתנה ראש ונשובה לענייננו, והוא דהנה הוכחנו מדברי ה"מב"ם, המאירי ורש"י (על הרי"ף) ועוד, כדעת הרדב"ז דספק ידידה עדיף, מודאי דחבריה. אך, צופה הייתי להרב הגדול מוהר"ף ז"ל בספרו "ויען אברהם" (חושן משפט סימן ב') והובא בשדי חמד חלק ד' (כללים מערכת הלמד כלל קמ"ד) שכתב — "דאף אם יש להמציל חשש סכנה חייב להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבריו מודאי סכנה. ובשם מר"ן הקדוש בספר אבקת רוכל סימן קצ"ה (בטענה השביעית) כתב דמותר להעיד שקר כדי להציל חבריו מסכנה שאין לך דבר שעומד בפניח פיקוח נפש" ע"כ. והנה אעפ"י שאין ראייה מדין עדות שקר, אפילו הכי דעתו מבוארת דלא סבירא ליה כהרדב"ז. ואתה תחזה עוד להרב "ערוך לשולחן" שכתב בחשן משפו סימן תכ"ו ד': "הפוסקים הביאו בשם הירושלמי" דחייב אדם וכו' והראשונים השמיטו זה מפני שבש"ס שלנו מוכח שאינו חייב להכניס את עצמו. מיהו הכל חפי הענין, ויש לשקול הענין בפלס ולא לשמור את עצמו יותר מדאי. ובזה נאמר, ושם אראנו בישיע אלקים זהו ששם אורחותיו, וכל הקמיים נפש" וכו' ע"כ. נראה מדבריו על כל פנים שאינו "חסיד שוטה" כדעת הרדב"ז, וכדאי שלא ידקשק כל כך ויקיים נפש אחת מישראל.³

(2) ואם כנים דברינו יש לבאר, דהא דאמר רבי יוסי בנדרים "כביסתם קודמת לחיי אחרים" ופירשו בגמרא שם "דערביבותא דמאני מתיא לידי שעמומיתא" — אין פירושו שאין כאן רק צער לחוד, וכדהיין הבית שמואל שהבאנו לעיל, דאם כן לא היה רבי יוסי חולק בזה. אלא בלי ספק הענין הוא דמרוכ הלכוך והחיוך בבשרו (עיינן שם בפירוש הרא"ש), בא לידי שעמום ותמהון לבב, וכדפירש הר"ן שם. וסוף דבר, שמחוסר הניקיון בא לידי חולאים רעים המביאים אותו לספק סכנה. וזוהי כוונת רש"י שם באומרו ששעמימותא קשה מכולן. ע"ש. ולפיכך סובר רבי יוסי דכביסתם קודמת, ספק ידידה עדיף מחיי אחרים. ולפי זה תנא קמא סובר כדעת הירושלמי דחייב להכניס עצמו לספק סכנה. ונראה לי שזאת היא כוונת הגאון ז"ל שם סקי"ד שחלק על הבית שמואל בזה — וזה לשונו — ולא דק חדא דרבנן פליגי עלה וכו'. ועוד דהא מסקינן התם: אין כביסה אלימא לרבי יוסי דאמר שמואל האי ערביבותא וכו'. א"כ הוי כביסה נמי "סכנה ולא צער" ודו"ק עכ"ל ע"ש. הרי לפניך דסבר הבאר היטב דבחוסר כביסה יש משום חשש סכנה, ולא צער לחוד.

(3) ושוב הגם הלום ראיתי לבנו הגאון בעל 'תורה תמימה' שכתב בחומש ויקרא יט' ט"ז — "ובבית יוסף ובאחרונים שם חקרו אם מחויב אדם להכניס עצמו בספק סכנה וכו'. ואפשר להביא קצת ראייה דמחויב בזה מאגדה דברכות לג' א' מעשה בערוד שהיה מויק את הבריות, באו והדיעו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להם הלא לי את חורו. נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת הערוד. והקשה מהרש"א שם איך הכניס רבי חנינא בן דוסא עצמו במקום סכנה. ונשאר בקושיא. והנה בפ"ג דתענית כד' ב' וכו' שאמרו על רבי חנינא בן דובא שהיה מלומד בנסים, נמצא דלפני רבי חנינא היתה העמידה על חורו של הערוד ספק סכנה, כיון שרגיל בנסים, ולפני אחרים היה הערוד ודאי סכנה, והרי מבואר דמחויב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל חבריו מודאי סכנה" ע"כ ע"ש. ובמחילה מכבודו, לדעתי, אין כאן ראייה דכיון שהיה רבי חנינא מלומד בנסים וכדכתב

ושוב התכוננתי בהא דאיתא בכבא מציעא סב' א' — דתניא שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתין, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב. דרש בן פטורה מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתת חברו, עד שבא רבי עקיבא ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חברך. ע"כ. ונראה לי דחולקים בדין הירושלמי דלעיל — אם חייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה מפני הצלת חברו הנמצא בסכנה ודאית. ואולי הסבר הדברים כך הוא, דהנה מבואר דאין המים מספיקים לשניהם, וברור שאם יחלקו המים, ימותו במדבר צחיח קודם שיגיעו לישוב, ואפילו הכי סובר בן פטורה דחייב בעל המים לאבד חיי עולם שלו, אך ורק כדי להציל את חיי שעה של חברו, ובשתיית שניהם יחיו במדבר, רק "חיי שעה". וכל זה כדי שלא יראה בעל המים במיתת חברו. אך עדיין נבוכ אני מדעת בן פטורה, שהרי אפילו לדעת הירושלמי אין על המציל להכניס עצמו אלא ל"ספק" סכנה, אבל כאן בשחיית שניהם הנה בעל המים מכניס עצמו לסכנה "ודאית", כי מאחר שאין המים מספיקים הנה ודאי ימות הוא במדבר צחיח, וזה לא מצינו ואף דעה שעד כדי כך, חייב המציל להכניס עצמו לסכנה "ודאית", כדי להציל חברו הנמצא באותו מצב דמאי חזית דדמך סומק וכו' ועדיין צ"ע. ועל כל פנים מדברי רבי עקיבא נראה שעל ככל המים לשתות את שלו ולא יאבד חיי עולם שלו. ונראה עוד מדברי רבי עקיבא דאפילו אם יאמר בעל המים שאין מדרכו לשתות הרבה וחצי המים יספיקו לו, אפילו הכי אין לו להתחסד ולהכניס עצמו לספק סכנה, דאולי יצטרך יותר וימות במדבר, והתורה אמרה חייך קודמין.

אם כנים דברינו א"כ גם מכאן מוכח, דעת רבי עקיבא דהלכה כמותו, דדווקא "בדיעול להציל" וכדעת הרמב"ם שהבאנו לעיל, ולא להכניס עצמו אפילו בספק סכנה וכדעת הרדב"ז דלעיל.

ג.

ומדי דברי בענין זה עם ידי"נ הגאון המפורסם כמוהר"ר מיכאל פישר שליט"א, הראה לי הא דכתב הגאון הנצי"ב (ר"מ דישיבת ולוזין) — וזה לשון הנצי"ב בשאלתות שאילתא קמז' ד' (דפוס מוסד הרב קוק שנת תשכ"ז) "ונראה להוסיף דעיקר פלוגתא דת"ק ורבי יוסי, היא פלוגתא דבן פטורה ורבי עקיבא בתורת כהנים פרשת בהר והובאה בכבא מציעא וכו'. ולכאורה דעת בן פטורה תמוה, וכי בשביל שאי אפשר לקיים וחי אחיך עמך מחויב להמית את עצמו ח"ו, ואיזו תועלת תהיה מה

הוא עצמו א"כ אין כאן לגבי דידיה לא סכנה ולא ספק סכנה. כי ידע ברוח קודשו שלא ינוק כלל. ובאגב מה שהקשה המהרש"א איך סמך רבי חנינא על הנס, יש לומר דכאן שאני דכיון שכל מטרתו הוא "ללמד את העם" שאין הערוד ממית אלא החטא הוא הממית, ידע מראש שיעזרהו יתעלה על דבר כבוד שמו. וכן היא דאליהו בהר הכרמל ששם מים רבים בתעלה, וסמך על הנס שתרד אש מן השמים ותלחך את הכל. והגע עצמך איך סמך על הנס, אלא היינו טעמא דעשה מה שעשה "ללמד את העם" כי ה' הוא האלקים. וכל כי האי גוונא, כשהמלומד בנסים עושה את זה להגיד לכל יבוא גבורותיו אין בזה אין סומכין על הנס.

שיתן גם לחבירו. אלא הענין דאם ישתו שניהם על כל פנים יחיו יום או יומים גם שניהם, שלא יגיעו לישוב, ואולי עד כה יודמן להם מים. מה שאין כן אם לא יתן לחבירו הרי ימות בודאי בצמא. ובא רבי עקיבא ודרש וחי אחיך עמך — חייך קודמים. והפירוש — אפילו ספק חיתו קודמים לודאי פיקוח נפש של חבירו, כדאיחא ביומא פה ב' וחי בהם ולא שימות בהם, ודריש מכאן אפילו ספק סכנת נפשות דוחה כל המצות, דוחי משמע ודאי שלא יבוא בשום ענין לידי סכנה. וכו'. וידוע דהלכה כרבי עקיבא והיינו כרבי יוסי משום הכי לא הביאו הפוסקים ברייתא זו כלל, דמדרשא דרבי עקיבא והמשל דשנים שהיו הולכים במדבר, למדנו שאין להכנס לחשש סכנת נפשות בשביל ודאי פיקוח נפש של חבירו וכו' עכ"ד. ודבריו טעונים ביאור, דמשמע מלשונו דדעת בן פטורא היא דכיון שיכול לחיות יום או יומיים, ואולי בתוך זמן זה, יודמן להם מים חייב בעל המים להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל נפש חבירו. אבל אם "ברור" לנו שלא יודמן להם מים, גם בן פטורא מודה דחיי קודמים. וזה ודאי אינו, דמלשון בן פטורא שאמר "ישתו שניהם ואל יראה אחד במיתת חבירו" מבואר להדיא דאפילו ברור לנו כשמש בצהריים שלא יודמן להם מים במדבר, כאשר הוא באמת, אפילו הכי יחלוקו המים ואל יראה אחד במיתת חבירו, והיינו טעמא כי לא דריש 'וחי אחיך עמך'. וצ"ע. ועל כל פנים מדבריו נלמד שגם הוא סבר דהלכה כרבי עקיבא דאין למציל להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חבירו מסכנה ודאית.

ד.

ושוב השגתי את ספר הגאון חזון איש ז"ל וראיתי לו בליקוטים מסכת בבא מציעא סימן כ' (דף רמ"ז ב') — וזה לשונו: מוטב שישתו שניהם וכו'. מודה בן פטורא שהוא ורבו בשבי שפודה את עצמו אינו חייב בהידור רבו במקום פיקוח נפש וכדאמר הוריות יג' א', והכאל טעמיה דבן פטורא דכיון דיש חיי שעה לשניהם דאם ישתו שניהם יחיו לפי שעה וקיי"ל יומא פ"ה א' דעל חיי שעה מפקחין את הגל א"כ אין חיי עולם שלו דוחה חיי שעה של חבירו. ואע"ג שמשכנין חיי שעה בשביל ספק הצלת חיי עולם כדאמר ע"ז כ"ז ב' הכא שאני שהרי שניהם שוים בזכות חיי עולם, וכל אחד מהם שישתה יחיה חיי עולם, חיי עולם, ובא לבכר עצמו על חבירו משום שהמים שללו, אינו יכול לזכות בזה כיון שיש חיי שעה לשניהם. ועוד דנהי דיורדין לספק הפסד חיי שעה משום ספק הצלה, מ"מ אינו בדין לדחות חיי שעה של זה בשביל חיי עולם של חבירו, ורבי עקיבא סבר דמשום חייך קודמין נפטר מהצלת חיי שעה של חבירו. ונראה דאין חבירו רשוי לגזול ממנו מימיו דאע"ג דאדם רשאי להציל עצמו בממון של חבירו הכא כבר הוכרע הדין דחייך קודמין והוי הגזול גזול נפש של חבירו. ונראה דאם יש לאחד מים ולפניו שני צמאים נמי תלוי בפלוגתא, דלבן פטורא נותן לשניהם וימותו שניהם דהא "אף אם יתן לאחד יתחייב לחלוק עם חבירו, ולרבי עקיבא יתן לאחד שירצה. ואע"ג דלהנותן ליכא משום חייך קודמין מ"מ כיון שזה שיזכה יציל עצמו כדין, רשאי הנותן ליתן לו. ונראה דחייב ליתן לאחד כיון דבשביל חייך קודמין אמרה תורה דחיי עולם שלו קודם לחיי שעה של שנים, גם הנותן צריך להשתדל טפי בהצלת חיי עולם. וכו' עכ"ד. עיין שם.

הנה ממה שכתב — "דאין חבירו רשאי לגזול ממנו מימיו וכו' הכא כבר הוכרע הדין דחייך קודמין" וכו' — נראה בעליל דסבר גם הוא דהלכה כרבי עקיבא. אך מה שחידש הרב דבאחד שיש לפניו שני צמאים, לדעת רבי עקיבא יתן למי שירצה לא זכיתי להבין דבריו דער כאן לא אמר ר"ע דחיי עולם שלו קודם אלא היכא שהדבר נוגע לו, והיינו שהוא עצמו בסכנה והמים שלו, אבל כשהוא עצמו אינו במצב הנוכחי, איזה רשות יש לו לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה.

ועוד לדברי הרב ז"ל היה להם לחלוק בדעריפא מינה דהיינו באחד שיש לו מים ולפניו שני צמאים דלדעת ר"ע יתן למי שירצה, דטפי עדיף להשתדל בהצלת חיי עולם — ומינה נשמע בק"ו כשהוא עצמו בסכנה דודאי חיי עולם שלו קודם, דחייך קודמים וצ"ע. ועל כל פנים נראה לי מלשון מחלוקתם דדוקא כשהוא עצמו בסכנה והמים שלו, הוא דדריש ר"ע "דחייך קודמים" אבל היכא שאינו באותו מצב ויש לפניו שני צמאים גם רבי עקיבא יודה לבן פטורא דמוטב שיחלק המים וישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתת חבירו. והיינו טעמא דאין כאן חייך קודמים. ועוד נראה לי דדוקא כשיש לפניו שני צמאים שוין, הוא דאמרנו דרבי עקיבא מודה לבן פטורא שישתדל בחיי שעה של כל אחד, ויחלק המים לשניהם וכדמשמע מלשון בן פטורא, ואל יראה אחד במיתת "חברו" — והיינו בדשוין. אבל היכא שאינם שוין, וכגון רבו ואחר צמאים, או אביו ורבו, ואביו תלמיד חכם, בזה אולי מודים שניהם דחייב לתת כל המים לאביו, וכדפסק הרמב"ם בפ"ה א. מהלכות תלמוד תורה לגבי פדיון שבויים דפודה אביו תחלה. וגם בפדיון שבויים יש סכנת נפשות וכדפסקו כל הפוסקים (ועיין בלשונות הרמב"ם שם ובפ"ב ב' אם בעינן שיהיה אביו שקול כנגד רבו או לא. ראה שם בנושאי כליו). ואין להאריך בזה ועל כל פנים הנה הגאון חזון איש כתב בסוף דבריו דלבן פטורא אין נפקותא בכהן (עיין הוריות יג') אלא במקום דלא שייך חיי שעה לשניהם כגון פדיון שבויים והצלה מן הנהר. אבל בקיתון של מים נותן לשניהם ע"כ. ע"ש. ועדיין יש לעיין בכל זה.

ה.

שבתי וראיתי להגאון 'אור שמח' שכתב בדברי רבינו בהלכות רוצח פ"ז ח' — הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם ואפילו לדבר מצוה או לעדות, בין עדות נפשות, ואפילו להציל נפש בעדותו וכו'. אפילו כל ישראל צריכין לתשועתו כיוצא בן צרויה אינו יוצא משם לעולם עד מות הכהן הגדול. ואם יצא התיר עצמו למיתתו כמו שביארנו. והקשה הגאון אור שמח ולמה אינו יוצא אפילו לתשועת ישראל, והלא פיקוח נפש דוחה כל מצות שבתורה. וכו' ועל זה השיב רבינו דנגד הטבע אין לנו להוסיף אחר מצות יוצר הטבע, הרי חוקר כליות ולב אמר כי אם יחס לב גואל הדם להורגו אין לו משפט מות, וכו'. וכיון דהותר דמו לגואל הדם אין להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חבירו מסכנה ודאית. כן נראה. ומוסלדל כהגהת מיימון בשם הירושלמי וכו' ומירושלמי גופו אינו מוכרח למעיין היטב בזה.⁴ ע"כ ע"ש.

(4) ושוב ראיתי שחזר על דבריו בספרו משך חכמה, פרשת וארא על הפסוק — לך שוב מצרים כי מות כל האנשים וכו' והוכיח משם דאם היו חיים המבקשים את נפשו לא היה משה צריך לילך להוציא את ישראל ואעפ"י שכל ישראל צריכים עליו ע"ש.

והנה עם שדבר גדול חידש לנו הגאון הנ"ל מ"מ נראה דאולי יש לחלק, דשאני התם, דגזירת הכתוב היא, שעל הגולה לישראל בערי מקלט, ומשמה לא יצא. והסבר הענין הוא כך, דנראה בעליל דמשעה שיצא משפטו להיות בערי מקלט, הרי הוא מיד מנותק מכל חיי העולם, ואין לו עוד קשר בינו לבין ישובו של עולם אשר הוא מחוץ לגבולו וכל זמן שהוא גולה, אין דין הצלת נפשות מוטל עליו, כי אינו עוד "בדין לא תעמוד". ולכן מאחר שאינו בדין לא תעמוד מהיכא תיתי לחייבו לצאת ולהושיע את ישראל. והוה שפסק רבינו דאינו יוצא אפילו לתשועת ישראל. וכל זה למדו חז"ל (משנה, מכות, יא' ב') ממה שנאמר "אשר נס שמה" — שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו — והיינו כאמור, דמשעת הריצת משפטו להיות גולה לערי מקלט, הרי כל הקשרים והיחסים שהיו עד כה בינו לבין הישוב באו לידי גמר והפסקה מוחלטת. ולפיכך שם תהא מיתתו וכו'. ומאחר שאין כאן מצוה להושיע את ישראל, מדוע יצא, הרי הפסדו מרובה משכרו — פן גואל הדם, "יחס לבבו והשיגו" — ולכן כאן דוקא הוא דאינו יוצא, אבל בעלמא שהוא בדין 'לא תעמוד' לעולם אימא לך דבזכר רבינו שחייב המציל להכניס עצמו לספק סכנה להצלת חברו.

ונראה לי עוד לפי זה דאפילו אם אמר יאמר הגולה "בפה מלא" שהוא מוכן לצאת עבור הצלת ישראל, ואף אם ישיגהו גואל הדם, אין להתיר לו, הואיל והיא גזירת בוראינו, ששמה ישב עדמות הכהן הגדול. והוא נכון.

1.

אחד כל אלה שוב אשוב אל ענינו הראשון והוא דמכל האמור יצא לנו על כל פנים דרבים אשר אתנו הסוברים כרדב"ז דספק דידיה עדיף מודאי דחבריה, ולפיכך בנדון דידן "בנודה כוליה", לא עשה כהוגן, אעפ"י שבזה הציל חברו מסכנה ודאית, וכדבארנו.¹

ושוב התבוננתי וראיתי דאולי גם הרדב"ז ז"ל לא אמר דספק דידיה עדיף אלא דוקא כשהדבר נוגע להצלת "יחיד" דאז הרי הוא חסיד שוטה, אבל בהצלת "הכלל" דהיינו כל ישראל, או אפילו קהילה אחת, או חבורה אחת, ורצה למסור עצמו לתשועתם ודאי דיפה עשה, ומצוה רבה קעביד.² ומשום זה יראה לי עוד דהא דפסק רבינו בהלכות יסודי התורה פ"ה, והובא בהגהת שולחן ערוך יו"ד סימן קנז' — "עובדי כוכבים שאמרו לישראל תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, לא יתנו להם אחד מהם, אלא אם כן יחדוהו ואמרו תנו לנו פלוני וכו'. וכן נשים שאמרו להן עכו"ם תנו לנו אחת מכם ונטמא אותה, יטמאו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל." ע"כ ע"ש. — וכל זה לא נאמר אלא למסור אותו בידים הוא דאסור, אבל אם אחד מהם מטוב רצונו רצה למסור נפשו בעד הצלת כל החבורה, אולי דמותר, ומצוה רבה תחשב לו שהציל את חבריו מסכנת מות. וכן יראה לגבי נשים, שאם אחת מסרה עצמה ליטמא, כדי להציל את חברותיה, אולי דמותר. ועובדא דיכל יוכיח שמרצונה נבעלה לסיסרא, וכדאמרו חז"ל בנזיר (דף בנזיר (דף כ"ג) ששבע בעילות בעל אותו רשע, ועשתה כל זה להצלת ישראל. והוא נכון אלא שכעת לא מצאתי הדבר מפורש בספרן של אחרונים. ושוב אחר זמן מה האיר ד' את עיני וראיתי שהגאון בנין ציון העיר בזה

ראה שם בשו"ת החדשות סימן קעג' ויונעם לך. זהו מה שיראה לי בכל זה, וצור
ישראל יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות.

חלק ג'

עוד בענין הנ"ל. אחר ביצוע הניתוח והשתלת הכוליה בגוף חברו, עמדתי ואתבונן אם
"הנודב" הכוליה חייב אחר שנתרפא, בברכת הגומל או לא.

השובה

ראשית כל נראה ברור דהמקבל חייב הוא לברך לכו"ע כשיחלים, דהא בסכנה היה
והוא בכלל כל "החיים" יודוך סלה. ולא מיבעיא לדעת מר"ן שכתב בסימן רי"ט ח'
"דכל שעלה למטה וירד חייב לברך (עיין מה שהארכנו בתשובה אחרת) אלא
אפילו לדעת רמ"א שפסק כדעת הראב"ד דדוקא "על חולי שיש בו סכנה או מכה של
חלל" הוא דמברכין, א"כ הוא הדין בנ"ד דכיון שנתקלקלה הכליה, מכה של חלל
וסכנה היא. וזה פשוט. אך על הנותן ודאי ראוי להסתפק דלכאורה נראה שלא יברך
דהא בריא היא והוא שהביא את עצמו לידי חולי. ואעפ"י שגם הוא היה מוטל על
ערש דוי, וכל משכבו נהפך בחליו, מ"מ מאחר שלא נחלה בידי שמים, אלא הוא
שגרם לעצמו, מרצונו הטוב, נראה דאינו בכלל כל "החיים". ועוד הגע עצמך במי
שעמד בכוונה על ידי כותל רעוע, או לפני ארי לטורפו ונסתכן בנפילת הכותל או מפני
נשיכת הארי והרופאים העלו ארוכה למחלתו, האם חייב הוא בברכת הגומל — הא
ודאי לא, דכל שהכניס עצמו בסכנה אינו בכלל כל "החיים". ומה שפסק מר"ן בשם
הריב"ש ז"ל בסימן רי"ט ט': "דמי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל או ניצול
מדריסת שור או שעמד עליו אריה לטרפו וניצול צריכים לברך — הני מילי שנפלו
עליו בדרך מקרה, והוא לא הכניס עצמו לזה דודאי בכגון זה חייב לברך לדעת הריב"ש
ז"ל. וכן משמע מלשון עבר שנקט בדבריו — "שנפל עליו כותל או עמד ארי" —
שמשמע, שלא כשהכניס עצמו לזה, אלא שזה קרה בדרך הילוכו. וכן משמע קצת
בפרק הרואה (דף נ"ד) — "ההוא גברא דהוא קא אזיל ימינא, נפל עליה אריה,
איתאעביד ליה ניסא, ואיתצל מיניה. אתא לקמיה דרבא וא"ל כל אימת דמטית להתם
ברוך, ברוך שעשה לי נס במקום הזה", ע"כ. הרי לפניך דדוקא שהיה הולך לתומו
ופתאום נפל עליו הארי אז הוא דמברך ברוך שעשה לי נס. וכן משמע עוד שם
ממעשה דמר בריה דרבנא לגבי "ערבות וגמל" ע"ש. וא"כ מינה אתה למד לנ"ד
בברכת הגומל דאעפ"י שהתורם את הכליה הציל את חברו, מ"מ כיון שהוא עצמו
הביא את עצמו לידי כך, אינו חייב לברך.

ב.

שבתי וראיתי להרב "כף החיים" (סימן רי"ט אות מ"ח) בשם הגאון "לב חיים" ח"ג
סימן כג', או"ח אות יוד — וזה לשונו: מי ששתה סם המות ונסתכן והשתדלו עמו
הרופאים הרבה מאד וכלתה לו ארוכה ועמד על בוריו חייב לברך הגומל כשהבריא
לגמרי עכ"ד. ואין ספר לב חיים תחת ידי לעיין בו, ולראות אם כוונת הרב ששתה סם

המות בשאט נפש לאבד עצמו, או דוקא בשוגג שלא ידע שסם זה מות יש בו, ובזה דוקא הוא שכתב דמברך ברכת הגומל. ומ"מ מסתימת הדברים נראה דלא שנא, ובשניהם מברך.

ועל כל פנים, אם בכל ענין אמרה הרב, לא נראין דבריו, דמאחר ששטה סם המות בשאט נפש והביא עצמו לידי סכנה, אינו רשאי ליטול את השם. והכי נמי בנדון דידן שמאחר שהתורם הביא על עצמו האונס, ולא בא עליו מן שמיא (וכלשון הרדב"ז) אינו רשאי ליטול את השם בברכת הגומל. וכ"ש לפי מה שבארנו דחסיד שוטה הוא.

שוב הקרה ד' לפני הא דכתב רבינו החיד"א במחזיק ברכה באו"ח סימן רי"ט בויכוח שהיה בין אביו של החיד"א כמוהר"ר יצחק זרחיה אזולאי ז"ל והרב כמוהר"ר אליעזר נחום ז"ל, וזה לשון החכם האחרון — "בחלומי והנה החכם השלם כמה"ר יצחק זרחיה אזולאי לפני והייתי שואלו דבר, יצחק אבינו כשניצול מהעקידה בירך ברכת הגומל דהא בא לידי סכנה או לא. וכן ד' שנכנסו לפרדס שהוא מקום סכנה שהרי אחד מהן הציץ ומת ואחד מהן הציץ ונפגע א"כ רבי עקיבא שיצא בשלום בירך ברכת הגומל או לא. וכן כהן גדול כשהיה נכנס ביה"כ לפני ולפנים שהוא מקום סכנה כמו שהיו אומרים לו שהיה נכנס למקום להבת שלהבת בצאתו בשלום מן הקדש היה מברך ברכת הגומל או לא. אלה השאלות הייתי שואל בחלומי לאחינו הנזכר ולא היה משיב אותי דבר ולכן הוא יוציא משפטן לאורה בהקיץ. ע"כ.

וזה אשר השיבו אביו של מר"ן החיד"א — נלענ"ד לחלק כי מעולם לא תקון רבנן לברך ברכת הגומל שהיא ברכת הודאה אלא דוקא בצרה הבאה לאדם בעל כרחו ושלא מדעתו ונעשה לו נס או חייב לברך כי הנו ארבעה כי "חיים" הם. תולה הירצה אדם שיחלה הרי פתע פתאום בע"כ בא לו החולי כמעט שכב בדמשק ערש, ומתוך צרתו וכובד חוליו שב ורפא לו חייב לברך. יסוריו ג"כ באים לאדם בע"כ וכשניצול מהם חייבוהו לברך. וכו'. יורדי הים ג"כ דמקום סכנה הוא בע"כ צריך לעבור בו. וכן הולכי מדברות כי בע"כ צריכים ללכת במדבר הגדול. האמנם בדבר שהוא במאמר ובצווי ה' לעשותו או אפילו שלא יהיה בפרטות וביחוד, רק מימרא דרחמנא לקדש שמו יתברך בכולל לקיים כל דבר המלך ודתו, אף שהקב"ה יעשה לו נס אינו מברך. וכן אני אומר כי יצחק אבינו כיון שהכל היה במאמרו וגזרתו יתברך אף שניצול אינו חייב לברך. ועוד שהוא שואלני יצחק, חיביעי ליה אברהם כשניצול מאור כשדים, ומשה רבינו מידי עלותו על צבא המרום, ותנניה מישאל ועזריה כמותר תלתא בגו אתון נורא יקידתא, ודניאל בגובא דארייותא, אלא הוא הדבר אשר דברתי כי כאשר הדבר במאמר אחד אלקינו לעשותו כעקידת יצחק ועליית משה רבינו אף שניצול כי מלאכי רום בקשו לשורפו עד אשר שלח ידו ואחז פני כסא, וכן חמ"ו ודניאל דקדשו את ה' לא נתחייבו לברך. וכו' וההיא דארבעה שנכנסו לפרדס אינו כפשוטו אלא הכל ע"י מחשבה והתבודדות ומאחר שכן הנמצא כזה לברך הגומל על המחשבה. ועל דבר האיש לבוש הבדים הכהן הגדול היינו טעמא כיון שעייל בעידנא אמירא דרחמנא כי כן יחסד המלך למחול עונותיהם של ישראל לא נתחייב לברך. עד כאן הצריך לענינו. והרב כמוהר"ר אליעזר נחום ז"ל חולק על כל זה וסבירא ליה דפשיטא שיצחק אבינו נתן שבח והודאה לד' יתברך כיון שניצול ממיתה וניתן כופר תחתיו. וכן הדין נותן שאברהם אבינו בירך שניצל מכבשן האש. ואפשר שאמר מגן אברהם, כי קודם אנשי כנסת הגדולה שתקנו לנו ברכות ותפלות כל אחד היה מברך כפי צחות לשונו ואתו

אנשי כנסת הגדולה ותקנו ברכה כוללת שהיא הגומל לחייבים. והנה משה רבינו ע"ה אמר שיר של פגעים, וחמ"ו אמרו הללויה וכו'. ופשיטא דגם דניאל נתן שבת והודאה. ובענין ד' שנכנסו לפרדס, אמת הוא שלא היה פרדס רמונים אך היות והיו שולחים מחשבתם אל מקום סכנה פשיטא שחייבים לברך. וגם הכהן הגדול פשיטא שהיה מברך בצאתו בשלום מן הקדש שניצול ממקום סכנה כדתנן ומתפלל שם תפלה קצרה שלא להבעית את העם וכו'. עיין שם ותחזה אריכות דברים בין שני גדולי הדור ז"ל. ואני כתבתי רק תמצית דברים.

ד.

אמור מעתה דנמצאנו למדים מהרב רבי החיד"א ז"ל דאין מברכין ברכת הגומל אלא בצרה הבאה לאדם בעל כרחו ושלא מדעתו ונעשה לו נס, א"כ לפי זה בנ"ד "שהנודב הכוליה" הביא צרה זו עליו מדעתו, הוא הדבר אשר דברתי דלא לברך. וגם לפי דעת הירושלמי שהוא שחייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה וכו"ד, א"כ מה שעשה "נודב" זה, הוא על פי מימרא דרחמנא, להציל נפש אחת מישראל. מ"מ כבר כתב הרב הנ"ל דכל שהוא מימרא דרחמנא וציווי המלך ודתו לעשותו, אין לברך.³ ויראה לי עוד דאפילו לדעת הרב החולק כמה"ר אליעזר נחום ז"ל שכן מברכין על מימרא דרחמנא, מ"מ כיון שבררנו מכל גדולי הפוסקים שחלמודא דידן פליג אירושלמי דאין לאדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו, א"כ הרי עשה "נודב" זה שלא כרצונו וכרצון יראו, ובוזה יודה דאין מברכין. ולא אמר הרב החולק לברך אלא דוקא אם עשה בציווי ה' וכההיא דעקידת יצחק, כחנניה מישאל ועזריה שהיא מימרא דרחמנא לקדש שמו יתברך. ודו"ק כי נכון הוא בעזרתו יתברך ולכן יראה לי לדלינא אין לנותן זה לברך ברכת הגומל. ואם לבו נוקפו יש להתיר לו לברך בלי שם ומלכות. וצור ישראל יראנו נפלאות מתורתו.

הערות העורך

(1) דומני, שגם אחרי כל האמור, עדיין אין מקום למסקנא "דלא עשה כהוגן" שנדב כליה ועי"ז הציל חברו ממות.

שגם לאותן שיטות שפירושו ידחה מהלכה, י"ל שהוא רק בגוונא, שהספק הוא שמא ימות הוא בכואו להציל, ואז — תהייה שתי נפשות אבודות, כי חברו ג"כ לא ינצל. משא"כ בנידון, שקרוב לודאי שההשתלה תקלט בגופו של החולה, הא חדא.

ועוד, שגם הרדב"ז שפסק שהלה שיכנסו עצמו לאיבוד אבר להציל חברו מסכנת מיתה יקרא "חסיד שוטה", אין זה אלא כזוה כרוך גם בסכנה קרובה כגון הא דמדובר שם. וכן המדובר שם הוא באיבוד אבר חיצוני, שכל אבר משמש את האדם בפעולותיו, וע"י שנחסר הוא בעל מוס, ונבצר ממנו לבצע פעולות מסוימות, מחסרון האבר המתאים, ולא כן בנידון דכליה, שהקב"ה ברא באדם שתי כליות, וכשהן כתיקונן, גם כליה אחת ממלאה את התפקיד אשר נועד להן, ולא ניכר ולא נרגש כלל לאדם שחסר הוא כליה וכיו"ב מצינו בקרבנות (רמב"ם ה' פסולי המזבח פ"ב הי"א, שאין חסרון שבפנים נקרא מום). אמנם יתכן שברבות הימים, האחת תתקלקל, ואז יש ענין בכליה השניה שחמלא את הפעולה, אך זהו ספק רחוק, באדם בריא, אשר לפי קביעת הרופאים, שכרגיל בודקים הדבר היטב, אין סכנה נשקפת. והסכנה מעצם הנתוח, אף היא סכנה רחוקה, שאל"כ גם

הרופאים עצמם אינם מיעצים ואינם נחפזים לבצע ניתוח כזה. אשר ע"כ מסתבר שמצוה גדולה קיים האיש בהסכימו לצער וסיכון־מה שכרוך במעשה. ועל כל פנים, אינו ראוי לגינוי, וכפי שכותב הרדב"ז בכה"ג "אשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה".

(2) ועיין עוד מה שכתב המגן אברהם באורח חיים סימן קנ"ה בענין זה. ושוב בין כתיבה לחתימה ראיתי לפתחי תשובה יו"ד סימן רנב סק"א דמותר להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את תלמיד חכם אם ירצה. עיין שם בשם יד אליהו. ויש לדון בזה. גם אחר זמן ראה ראיתי להראש"ל הגאון הרה"ג עובדיה יוסף בספרו יחזה דעת ח"ג שדן בתרומת כליה לחולה כליות והעלה שמצוה לתרום כדי להציל חיי חברו ע"ש. ועדיין יש לדון בדבר. ועל כל פנים ראה ראיתי להגאון מנחת יצחק ח"ו סימן קג. שאסר באשר כתבנו בחסד עליין וכן הוא להגאון ציץ אליעזר ח"ט סימן מה. על סמך שהתורם גורם סכנה לעצמו ע"ש ואין להאריך עוד.

(3) יש לחלק בין שהציווי הוא למסירות נפש על קידוש השם, דבכה"נ גם אם נעשה לו נס, וניצל, פטור מלברך, שכן מעיקר הדין, היה עליו לקיים מצות קידוש השם. משא"כ בנידון השאלה, שגם אם נאמר שחייב או שמותר לו לסכן עצמו בכה"ג, הרי ההנאה היא, שלא יקרה לו ח"ו מאומה, דאילו היה ודאי שימות פשיטא דפטור, א"כ שפיר יש מקום לברך כשניצל מן הסכנה.